

Sabina Janik

Style tożsamości i wartości cenione wśród osadzonych w jednostkach penitencjarnych Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Warszawie

Identity styles and values valued among inmates in penitentiary units District Inspectorate of the Prison Service in Warsaw

Resocjalizacja osób łamiących normy obyczajowe i moralne od lat jest przedmiotem badań naukowców. Wynika to zarówno z polityki społecznej, systemu państwa, jak i z dorobku nauk społecznych ukierunkowanych na dobro jednostki. Autorka prezentuje wyniki badań empirycznych ukazujące związki stylów tożsamości z preferencją wartości osób osadzonych w jednostkach penitencjarnych.

Słowa kluczowe: style tożsamości, preferencje wartości, osadzeni.

The resocialization of people who violate moral norms has been the subject of scientists' research for years. It results from the social policy, the state system, and the achievements of social sciences. The author presents the results of empirical research showing the relationship between identity styles and the preference for values of inmates in penitentiary units.

Key words: identity styles, value preferences, inmates.

Wstęp

Jednym z wielu celów resocjalizacji penitencjarnej jest uzyskanie takich zmian osobowości osób skazanych, które uchronią je od powrotu do zachowań przestępczych po odbyciu kary. Szczególnie ważne jest wzbudzenie pozytywnej motywacji do działalności społecznej, użytecznej, a zwłaszcza zachęcanie do zmiany dotychczasowego wadliwego modelu życia, co można również nazwać przebudową w zakresie tzw. „orientacji wartościującej”¹. „Działalność resocjalizacyjna – to zespół czynności zmierzających do takiej zmiany cech osobowości jednostki, aby była ona zdolna do funkcjonowania w społeczeństwie”². Brak powrotności do przestępstwa i ułożenie sobie życia w zgodzie z podstawowymi standardami społecznymi są ogólnie przyjętymi wskaźnikami skuteczności poprawczej więzienia. Stąd uzasadnione jest poznanie stylów tożsamości osadzonych, ponieważ stwarza to szansę na modyfikację metod pracy zawartych w rejestrze pedagogiki resocjalizacyjnej. W zależności od tego, jaki repertuar technik i środków metodycznych zastosujemy, możemy uzyskać dwa rodzaje efektów. Pierwszy będzie wynikiem procesu modyfikowania istniejącej tożsamości kształtującej negatywny wizerunek społeczny osadzonego, drugi zaś rezultatem procesu kreowania nowych, konstruktywnych dla wizerunku osadzonego parametrów poczucia tożsamości. Następujący w konsekwencji proces destygmatyzacji jednostki, a w dalszej kolejności również jej środowiska, będzie zatem polegał na swoistym nakładaniu (przyswajaniu) przez jednostkę nowych kostiumów tożsamościowych. Podstawą i podmiotem oddziaływań wychowawczych jest rozwijanie potencjałów jednostki przez stymulowanie jej strukturalnych czynników procesów poznawczych i twórczych.

¹ M. Porowski, *Karanie a resocjalizacja. Studia Kryminalistyczne*, „Przegląd Penitencjarny i Kryminologiczny” 1985, nr 16, s. 139-140.

² B. Hołyst, *Bariery resocjalizacji penalnej*, [w:] *Problemy współczesnej penitencjarystyki w Polsce*, t. 1.

Podstawy teoretyczne analizowania stylów tożsamości i preferencji wartości

Według Kelly'ego³, pierwotnym elementem struktury „ja” są informacje, które składają się na konstrukty osobowościowe, czyli zakodowane skrypty przekształcające się w wiedzę o społecznym otoczeniu, postawy wobec tego otoczenia oraz respektowanie lub nie norm społecznych i prawnych. Owe skrypty są generowane i rozwijane w trakcie informacji z osobami znaczącymi, a więc w procesie socjalizacji. W przypadku osób wadliwie socjalizowanych informacje o otoczeniu społecznym (skrypty) są zafałszowane i na ogół niezgodne z normami społecznymi. Wyraża się to w finalnych, złożonych strukturach poznawczych w postaci tzw. wrogiego zniekształcenia atrybucji, które polega na nominatywnym postrzeganiu nastawień partnerów interakcji jako wrogich i godzących w interesy jednostki. Wrogie, zniekształcone atrybucje funkcjonują w postaci tzw. przymuszającego zachowania – jednostka odczuwa przymus wrogiego zachowania.

Pięcioczynnikowy model osobowości nazywany Wielką Piątką należy do najczęściej pojawiających się w badaniach ujęć osobowości. Zgodnie z tym modelem osobowość człowieka można opisać na pięciu niezależnych wymiarach: neurotyczność, ekstrawersja, otwartość na doświadczenie, ugodowość oraz sumiennność⁴.

Jednym ze składników osobowości umożliwiającym regulowanie relacji społecznych jest tożsamość. Tożsamość postrzegamy i rozpatrujemy w ustawicznym, dynamicznym procesie, którego efekty są warunkowane kontekstem społecznym, liczbą i jakością interakcji.

W tradycyjnym ujęciu Eriksona⁵ ukształtowana tożsamość traktowana jest jako efekt przewyciężania kryzysu rozwojowego okresu dorastania. Najbardziej popularną operacjonalizacją założeń teorii Eriksona jest model Jamesa Marcii (1980). Zdaniem Marcii⁶, tożsamość indywidualna nie jest ani poczuciem, ani postawą, lecz strukturą „ja” definiowaną

³ M. Konopczyński, A. Kieszkowska, *Tożsamość kulturowo-cywilizacyjna dewiantów a ich reintegracja społeczna*, Impuls, Kraków 2013, s. 13.

⁴ E. Topolewska, J. Ciecuch, *Jeden czy dwa style dyfuzyjno-unikowe w modelu Berzonsky'ego? Nierozwiązany problem nowej wersji Inwentarza Stylów Tożsamości (ISI-4)*, „Studia Psychologica” 2012, nr 12 (1), s. 6.

⁵ Ibidem, s. 5-23.

⁶ A. Senejko, *Inwentarz Stylów Tożsamości (IST) Michaela D. Berzonsky'ego- dane psychometryczne polskiej adaptacji kwestionariusza*, [w:] *Psychologia rozwojowa*, t. 15, nr 4, 2010, s. 31- 48.

jako „wewnętrzna, dynamiczna organizacja potrzeb, dążeń, możliwości, nadziei i wierzeń oraz historii indywidualnej”. Autor wyróżnił cztery statusy tożsamości, adekwatnie do przyjętych dwóch kryteriów: eksploracja określana jako kryzys i zaangażowanie. Eksploracja odnosi się do psychologicznego procesu pogłębiania samoświadomości, drogą sprawdzania (rozpatrywania) alternatywnych rozwiązań, eksperymentowania zarówno z sobą, jak i z otoczeniem, po to, aby poznać własne preferencje. To przyczynia się do subiektywnego dyskomfortu (kryzysu), co w konsekwencji prowadzi do rewizji postaw, przekonań, wartości, relacji społecznych. Z kolei zaangażowanie obejmuje osobiście sformułowane plany i cele, wartości i przekonania, które dostarczają jednostce, jej życiu celu, znaczenia oraz kierunku działań. Marcii, biorąc pod uwagę kryteria i dwa obszary aktywności życiowej – ideologiczny (orientacja religijna i polityczna) oraz zawodowy – scharakteryzował wyróżnione przez siebie statusy tożsamości. Są to: tożsamość dojrzała, osiągnięta; tożsamość lustrzana, przejęta; tożsamość dyfuzyjna.

Własne modele kształtowania się tożsamości oparte na koncepcji Marcia opracowali A.S. Waterman (1999)⁷. Są to: koncepcja osobowej wyrazistości oraz model M. Berzonsky’ego (1992)⁸, nazwany stylami tożsamości. Bazę teoretyczną dla tego modelu stanowi paradygmat konstruktywistyczno-społeczny, który akcentuje różnice w zakresie przetwarzania informacji odnoszących się do „ja” – jej ewaluacji, organizacji i wykorzystania. Zdaniem Berzonsky’ego⁹, proces kształtowania tożsamości odbywa się na drodze społeczno-poznawczej przetwarzania informacji, jakie wykorzystuje człowiek, żeby poradzić sobie z konfliktami tożsamościowymi. To sposób podejmowania zaangażowania i przetwarzania informacji w sytuacjach, w których jednostki są zaangażowane w proces tworzenia bądź zmianę tożsamości lub unikają takiego zaangażowania. W związku z tym założeniem Berzonsky¹⁰ rozumie tożsamość jako strukturę i jako proces. Tożsamość jako poznawcza struktura (teoria „ja”) służy za osobistą podstawę odniesienia dla interpretacji osobistego doświadczenia, informacji odnoszących się do „ja”, odpowiedzi na pytania związane z rozumieniem, znaczeniem i celami żywymi. Z kolei tożsamość jako

⁷ A.S. Waterman, *Identity the identity statuses, and identity status development: a contemporary statement*, „Developmental Review” 1999, nr 19.

⁸ M.D. Berzonsky, *Identity Style and Coping Strategies*, „Journal of Personality” 1992, 60 (4), s. 771-788.

⁹ Ibidem.

¹⁰ A. Senejko, *Inwentarz stylów tożsamości...*, op. cit., s.31-48.

proces ukierunkowuje i kontroluje zasoby, jakie wykorzystuje jednostka do radzenia sobie i przystosowania w codziennym życiu”¹¹. Proces przystosowania może być nieskuteczny i wtedy negatywne informacje zwrotne, jakie człowiek otrzymuje, mogą uaktywnić potrzebę przekształcania niektórych aspektów tożsamości. Rozwój tożsamości, zdaniem Berzonsky’ego¹², jest zatem ciągłością dialektyczną wzajemnych zmian pomiędzy asymilacyjnymi procesami kontrolowanymi przez strukturę tożsamości i procesami akomodacyjnymi ukierunkowanymi przez społeczny i fizyczny kontekst, w jakim człowiek żyje i się rozwija.

Model Berzonsky’ego zakłada również różnice dotyczące tego, jak ludzie radzą sobie z zadaniem kształtowania, utrzymywania i zmiany tożsamości lub unikają podjęcia tego zadania. Zakłada zatem różnice pomiędzy jednostkami w zakresie sposobów przetwarzania informacji odnoszącej się do „ja”, podejmowania decyzji, rozwiązywania problemów oraz konstruowania i rekonstruowania ich teorii „ja”¹³. Berzonsky wyróżnia trzy style tożsamości: informacyjny, normatywny i dyfuzyjno-unikowy. Ponadto wyróżnił zaangażowanie, kategorię obecną także w modelu Marcii¹⁴. Zdaniem autora zaangażowanie dostarcza jednostce celu i kierunku, może też służyć jako podstawa monitorowania zachowania i informacji zwrotnej, ich oceny i regulacji. Ustabilizowane osobiste zaangażowanie może odgrywać znaczącą rolę we wspomaganiu osobistego funkcjonowania i dobrostanu, czyli w określeniu siły lub jasności osobistych norm, przekonań, celów i tym podobnych¹⁵. Berzonsky, Ciecuch, Duriezi Soensens¹⁶ przy wykorzystaniu Inwentarza stylów tożsamości ISI-3 i Kwestionariusza portretowego, Kwestionariusza wartości, przeprowadzili badania dotyczące związku pomiędzy stylami tożsamości a preferowanymi wartościami. Uzyskane wyniki badań sugerują, że styl dyfuzyjno-unikowy koreluje dodatnio z hedonizmem oraz władzą, a także wykazuje ujemną korelację z kierowaniem sobą, uniwersalizmem oraz życzliwością.

Na bazie uzyskanych wyników badań, lecz przy zastosowaniu wersji Inwentarza ISI-4, wprowadzono dodatkowe zmienne jako kryterium zasadności ewentualnego rozbicia stylu dyfuzyjno-unikowego. Założono, że jeśli istnieją dwa style dyfuzyjne, to traktowanie ich jako jednej

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem., s. 31-48.

¹⁶ E. Topolewska., J. Ciecuch, *Jeden czy dwa style dyfuzyjno-unikowe...*, op. cit., s. 5-23.

zmiennej może prowadzić do artefaktów statystycznych lub wyników błędnych. Okazało się, że oba style dyfuzyjne wiążą się w odmienny sposób z cechami osobowości i wartościami. Tak oto styl dyfuzyjno-unikowy wykazuje dodatnią korelację z neurotycznością oraz ujemną z ekstrawersją, sumiennością. Spośród wartości styl ten wiąże się dodatnio z hedonizmem oraz ujemnie z osiągnięciami i kierowaniem sobą. Styl unikowy koreluje ujemnie z ekstrawersją, sumiennością, ugodowością intelektem oraz dodatnio z neurotycznością. Styl ten wykazuje ujemną korelację z preferencją kierowania sobą i życzliwości oraz koreluje dodatnio z dbałością o prestiż. Styl dyfuzyjno-beztroski wiąże się ujemnie z neurotycznością oraz sumiennością. Spośród podstawowych wartości styl ten wiąże się dodatnio ze stymulacją, hedonizmem oraz władzą, a ujemnie z osiągnięciami, przystosowaniem, bezpieczeństwem oraz wykazuje tendencje do ujemnej korelacji z prestiżem. Zdaniem badaczy zróżnicowanie stylu dyfuzyjno-unikowego w analizach struktury czynnikowej narzędzia ISI-3 i ISI-4 może świadczyć o konieczności modyfikacji koncepcji teoretycznej modelu. Liczne zastosowania modelu poznawczo-społecznego Berzonsy'ego związane z tożsamością podmiotu, a także narzędzie badawcze wersji ISI-5, zalecanej przez autora, mają swoje liczne zastosowania głównie do stylów tożsamości, natomiast mniejsze, jeśli chodzi o kategorię „zaangażowanie” i powiązaną z nią skalę.

W wersji ISI-5 model stylów tożsamości został wzbogacony o analizę treściowych atrybutów „ja”, przypisywanych sobie przez jednostkę i wykorzystywanych w procesie budowania odpowiedzi na podstawie pytania o istotę tożsamości osobistej, czyli to wszystko, co człowiek myśli, kim jest, że jest i co myśli, że chce. Czyli co twierdzi na własny temat niezależnie od stopnia tych przekonań. Autor zakłada, i założenie to zostało potwierdzone w badaniach, że style tożsamości różnią się ze względu na relatywny udział poszczególnych aspektów o charakterze kolektywnym, społecznym i osobistym¹⁷. W stylu informacyjnym przeważają zatem – osobiste atrybuty „ja” (standardy, cele, wartości ukierunkowane na samego siebie, np. na rozwój autonomii), w stylu normatywnym – kolektywne atrybuty tożsamości (rodzina, religia, narodowość), natomiast w stylu dyfuzyjno-unikowym dominują społeczne aspekty „ja” (reputacja, popularność, wrażenie wywierane na innych). Zdaniem wielu badaczy proces kształtowania się tożsamości może trwać przez całe życie, a na pewno po okresie

¹⁷ A. Senejko, *Inwentarz stylów tożsamości...*, op. cit., s. 31-48.

późnej adolescencji¹⁸. W badaniach własnych wykorzystano Inwentarz stylów tożsamości w wersji ISI-5 mierzącej style tożsamości i kategorię zaangażowanie w polskiej adaptacji Senejko, Łoś¹⁹.

Analizowano również związki stylów tożsamości kategorią zaangażowanie a preferencją wartości osadzonych w jednostkach penitencjarnych. Badając preferencje wartości, oparto się na przesłankach teoretycznych koncepcji wartości M. Rokeacha, której fundamentem jest założenie, że człowiek ze swej natury dąży do uporządkowania świata autorytetów, idei oraz ludzi w określone relacje oparte na zasadzie harmonii. Koncepcja M. Rokeacha posiłkuje się pracami R. Williamsa, który wartości utożsamiał ze standardami zachowania oraz pracami C. Kluckhohna, rozumiejącego wartości jako wyraz pożądanых działań oraz stanów²⁰. Wartości w związku z tym są poznawczymi reprezentacjami potrzeb wewnętrznych. Dlatego warunkują one sądy o sobie i innych, autoprezentację, ewaluację, porównywanie siebie pod względem kompetencji oraz moralności. Kierują one procesami odpowiedzialnymi za świadome oraz nieświadome usprawiedliwianie oraz racjonalizację działania i myślenia. Wartości są w związku z tym składnikiem systemu przekonań. Rokeach stwierdza, że wartości są ogólnym kryterium, które wyznacza preferencje umożliwiające danej jednostce ustosunkowanie się do otaczającej rzeczywistości. Należy także zauważyć, że w tej koncepcji, choć wartość jest rozumiana jako centralne przekonanie, które odporne jest na różnego rodzaju modyfikacje, to zawiera ona komponent nie tylko poznawczy, lecz także emocjonalny oraz behawioralny. Tak więc wartości jako idee abstrakcyjne wiążą pojęcia i uczucia oraz połączone są z działaniem²¹. Zgodnie z teorią Rokeacha wyróżnić można dwa rodzaje wartości: instrumentalne i ostateczne. Pierwszy rodzaj wartości określa sposób zachowania, a drugi określa końcowy stan egzystencji. Grupa wartości instrumentalnych zawiera wartości moralne, które dotyczą relacji interpersonalnych, oraz wartości kompetencyjne, które dotyczą samoakceptacji i w związku z tym ich charakter jest bardziej osobisty niż społeczny. Wśród wartości ostatecznych istnieją wartości intrapersonalne, które koncentrują się na jednostce oraz

¹⁸ A. Senejko, Z. Łoś, *Właściwości polskiej adaptacji Inwentarza stylów tożsamości (ISI-5) Michaela Berzonsky'ego i współautorów*, [w:] „Psychologia Rozwojowa” 2015, nr 4, t. 15, s. 91-104.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ <http://repozytorium.wsb-nlu.edu.pl/bitstream/handle/11199/10547/Piotr%20Majcher.pdf?sequence=1>, [dostęp z dnia 20.03.2022].

²¹ Ibidem.

interpersonalne, które koncentrują się na społeczeństwie. Oba rodzaje wartości wykazują związki o charakterze poznawczym i funkcjonalnym²².

Rokeach przedstawił model, w którym istnieje wiele tysięcy postaw oraz względnie niewiele wartości. Zgodnie z jego teorią ludzie posiadają hierarchicznie uporządkowany oraz wewnętrznie spójny system przekonań. Jednostki dążą do tego, aby uzyskać względną koherencję pomiędzy przekonaniem a zachowaniem. Podstawowym elementem systemu przekonań jest koncepcja własnej osoby. W następnej kolejności występują wartości i łączące się z nimi postawy i zachowania. Zmiany dokonujące się na jednym poziomie przekonań wywierają wpływ na pozostałe. M. Rokeach wskazuje, że człowiek porównuje koncepcję własnej osoby z informacjami o wartościach. W wyniku tego porównania może wystąpić brak zgodności, co prowadzi do stanu niezadowolenia. Dlatego przyczyną podjętych zmian przez jednostkę jest pragnienie jego redukcji. Stan niezgodności nie jest komfortowy, ponieważ człowiek ocenia siebie przez pryzmat wartości i emocjonalny dyskomfort odczuwa jako niepokój i konflikt. Brak koherencji może być też stanem nieświadomym, czego przyczyną mogą być ograniczenia intelektualne, stłumienia, czy też przyjęcie postawy konformistycznej względem wymagań społeczeństwa. Poprzez konfrontację ludzie mogą sobie uświadomić niezgodność pomiędzy poszczególnymi elementami ich systemu przekonań, własną koncepcją wartości oraz koncepcją innych ludzi, oraz między postawami a zachowaniem. Dzięki temu mogą uzgadniać własne wartości i postawy. Zgodnie z koncepcją M. Rokeacha wartości są „predyktorami zachowania, a technika konfrontacji może modyfikować system wartości i w rezultacie korespondować z zachowaniem”²³. Założenie to jest wykorzystywane w psychoterapii. Sposób, w jaki dana jednostka dokonuje hierarchizacji wartości instrumentalnych i ostatecznych, uzależniony jest od statusu socjodemograficznego, płci, wieku, rasy, wykształcenia, religii oraz stylu życia²⁴. Systemy wartości podlegają przeobrażeniom przez okres całego życia człowieka. Zmiany związane są z doświadczeniami społecznymi, przyjmowaniem nowych ról, rozwojem określonych potrzeb, reorganizacji osobowości oraz zmianami biologicznymi i zmianami warunków życia jednostki. Rokeach badał zmianę wartości pomiędzy okresem wczesnej adolescencji a późną starością. Stwierdził, że nie tylko stopień akceptacji poszczególnych wartości uwarunkowany jest

²² Ibidem.

²³ Ibidem.

²⁴ M. Czerniawska, *Inteligencja a system wartości*, Białystok: Trans Humana, 1995 r.

wiekem osoby, lecz także zmiana preferencji wartości rzadko wykazuje charakter prostoliniowy. Wskazał on, że punktem krytycznym, z którym wiąże się zmiana systemu wartości, jest wiek dorastania²⁵. Rokeach podnosi, że zachowania oraz postawy dają się przewidzieć na podstawie preferencji określonych wartości. Według niego system wartości rozumiany jako relatywne pozycje wartości wewnątrz pewnej hierarchii rozstrzyga o wyborach człowieka oraz rozwiązuje konflikty. Zmiana wartości na postawy wiąże się ze zróżnicowaniem ważności wartości. Każda postawa może znaleźć uzasadnienie w różnych wartościach oraz każda wartość może być wyrażona poprzez różne postawy²⁶.

W badaniu poddano rangowaniu następujące preferencje wartości: troska o dobro rodziny, szacunek do tradycji, zdobywanie dużej ilości pieniędzy, uczciwa praca, miłość bliźniego, poczucie humoru, pomaganie innym ludziom, poszanowanie prawdy, uznanie racji ważnych dla mnie osób, wolna wola, beztrioskie i wygodne życie, czyste sumienie, inne.

Problematyka badań własnych

Celem badań było poznanie związku stylów tożsamości, kategorią zaangażowanie a preferencją wartości wśród osadzonych w jednostkach penitencjarnych w warszawskim okręgu Służby Więziennej. Kształtowanie i rozwój tożsamości są procesami podejmowania zaangażowań i przetwarzania informacji odnoszącej się do „ja”. Tak rozumiana tożsamość wyrażona w stylach, ukierunkowuje i kontroluje zasoby, jakie jednostka wykorzystuje do radzenia sobie i przystosowania w codziennym życiu. Proces przystosowania może być nieskuteczny i wtedy negatywne informacje zwrotne, jakie otrzymuje jednostka, mogą uaktywnić potrzebę przekształcania niektórych aspektów tożsamości.

Badania systemu wartości Polaków²⁷ pokazały, że niezmiennie od pięciu lat na pierwszym miejscu znajduje się szczęście rodzinne, natomiast na drugim zachowanie dobrego zdrowia. W 2019 r. na trzecim miejscu znalazł się spokój, a na czwartym uczciwe życie. W porównaniu z badaniem z 2013 r. wzrosło znaczenie – jako jedno z trzech najważniejszych

²⁵ <http://repozytorium.wsb-nlu.edu.pl/bitstream/handle/11199/10547/Piotr%20Majcher.pdf?sequence=1>, [dostęp z dnia 20.03.2022].

²⁶ Ibidem.

²⁷ CBOS, *System wartości Polaków w 2019 roku*, CBOSNEW, „Newsletter” 2020, nr 2, s. 1

wartości – wiary religijnej, pomyślności ojczyzny i wolności własnych poglądów. Spadło natomiast znaczenie szacunku do innych ludzi, pracy zawodowej, a niewielki odsetek badanych wybrał wykształcenie, grono przyjaciół i bogactwo. Jeszcze mniejszy odsetek badanych wybrał możliwość udziału w demokratycznych wyborach, kontakt z kulturą, życie pełne przygód i wrażeń oraz sukces i sławę.

Poznanie preferencji wartości osadzonych staje się istotne m.in. ze względu na projektowanie indywidualnego programu oddziaływań. Zdaniem Brzozowskiego²⁸ „wszelkie formy patologii społecznej, które można traktować jako kryzysy wartości, wiążą się z zagubieniem hierarchii wartości lub zmianą orientacji wartościujących”. Różnorodność świata wartości, z którym styka się jednostka w ciągu całego życia, umożliwia jej kształtowanie postawy odpowiedzialności i refleksji nad własnym działaniem i dokonywanymi wyborami. Wartości mogą bowiem być nie tylko przedmiotem pragnień i zaspokajając podstawowe potrzeby człowieka, lecz także stanowić istotny czynnik regulacji oraz wyznacznik postępowania, nadając tym samym głębszy sens ludzkiemu życiu.

Główny problem badań zawierał się w pytaniu: Czy istnieje związek stylów tożsamości ujawnionych przez osadzonych, kategorią zaangażowanie a preferencją wartości? Do tak sformułowanego problemu głównego postawiono szczegółowe pytania:

1. Jak kształtuje się hierarchia preferowanych wartości wśród osadzonych?
2. Który styl tożsamości jest wybierany najczęściej, a który najrzadziej wśród osadzonych?
3. W jaki sposób styl informacyjny wiąże się z preferencjami wartości wśród osadzonych?
4. W jaki sposób styl normatywny wiąże się z preferencjami wśród osadzonych?
5. W jaki sposób styl dyfuzyjno-unikowy wiąże się z preferencjami wartości wśród osadzonych?
6. W jaki sposób zaangażowanie wiąże się z preferencjami wartości wśród osadzonych?

Hipoteza główna: Przypuszcza się, że istnieje związek między stylami tożsamości, zaangażowaniem a wartościami osadzonych.

²⁸ P. Brzozowski, *Skala Wartości Schelerowskich – SWS, Podręcznik*, Wyd. Pracownia Testów Psychologicznych PTP, Warszawa 1995, s. 9.

Na podstawie pytań postawiono następujące hipotezy:

H1: Będą istniały związki między stylem informacyjnym a preferencjami wartości wśród osadzonych.

H2: Będą istniały związki między stylem normatywnym a preferencjami wartości wśród osadzonych.

H3: Będą istniały związki między stylem dyfuzyjno-unikowym a preferencjami wartości wśród osadzonych.

H4: Będą istniały związki między zaangażowaniem a preferencjami wartości wśród osadzonych.

Materiał i metoda badania własnego

Badaniem objęto osadzonych w jednostkach penitencjarnych w Warszawskim Okręgu Służby Więziennej. Wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego. Narzędziem badawczym był Inwentarz Stylów Tożsamości (ISI- 5) Michaela Berzonsky'ego i współautorów w polskiej adaptacji autorstwa Alicji Senejko i Zbigniewa Łoś²⁹. Trzecia część kwestionariusza zawierała autorski zestaw 13 wartości, które poddano rangowaniu. Do obliczeń wykorzystano program SPSS (Statistical Product and Service Solutions) wersja 26.

W analizie przyjęto poziom istotności $p = 0,05$ będący maksymalnym, dopuszczalnym prawdopodobieństwem błędu, polegającym na odrzuceniu prawdziwej hipotezy zerowej.

Charakterystyka socjodemograficzna i penitencjarna badanych

W badaniu udział wzięło 322 badanych, w tym 50 kobiet (15,5%) i 262 mężczyzn (81,4%), a 10 osób (3,1%) nie określiło swojej płci w arkuszu z odpowiedziami. Respondenci byli w wieku od 18 do 67 lat ($M = 35,73$; $SD = 10,15$). Tabela nr 1 przedstawia statystyki częstości na temat wykształcenia ankietowanych.

²⁹ A. Senejko, *Inwentarz stylów tożsamości...*, op. cit., tekst niepublikowany, znajdujący się w prywatnych zbiorach współautorki.

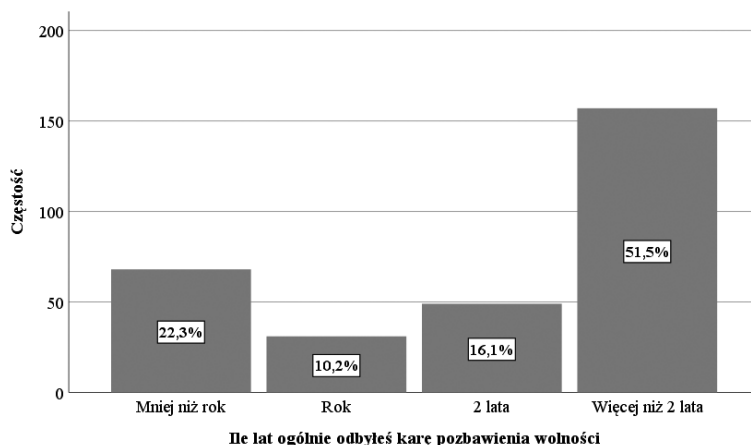
Tabela 1. Rozkład liczbowy i procentowy badanych według deklarowanego wykształcenia

Wykształcenie	Liczba badanych	Procent
Wyższe	43	13,4
Zawodowe	129	40,1
Podstawowe	138	42,9
Ogółem	310	96,3
Systemowe braki danych	12	3,7
Ogółem	322	100,0

Źródło: badania własne 2022.

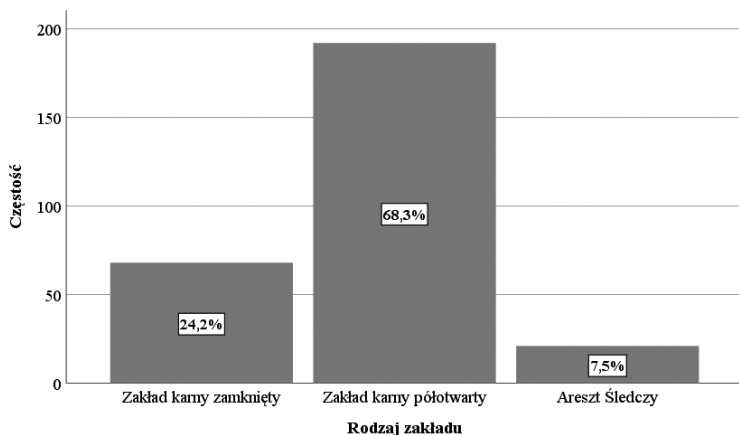
Na pytanie, czy ankietowany podejmował wcześniej pracę zawodową 277 osób (86%) odpowiedziało „tak”, 26 (8,1%) „nie”, a 19 (5,9%) respondentów nie udzieliło odpowiedzi. Na pytanie o stan cywilny 94 osoby (29,2%) wskazało odpowiedź „żonaty/zamężna”, 214 (66,5%) „wolny/wolna”, a 14 respondentów nie udzieliło odpowiedzi na to pytanie (4,3%).

Na pytanie, który raz ankietowany odbywa karę pozbawienia wolności 153 osoby (47,5%) odpowiedziały „pierwszy raz”, 158 (49,1%) „więcej niż 1 raz”, a 11 respondentów (3,4%) nie udzieliło odpowiedzi. Największa grupa – 157 respondentów (51,5% ważnych odpowiedzi) – odbywała karę pozbawienia wolności dłuższą niż 2 lata (por. rysunek nr 1).

Rysunek 1. Całkowita długość kar pozbawienia wolności respondentów – rozkład procentowy.

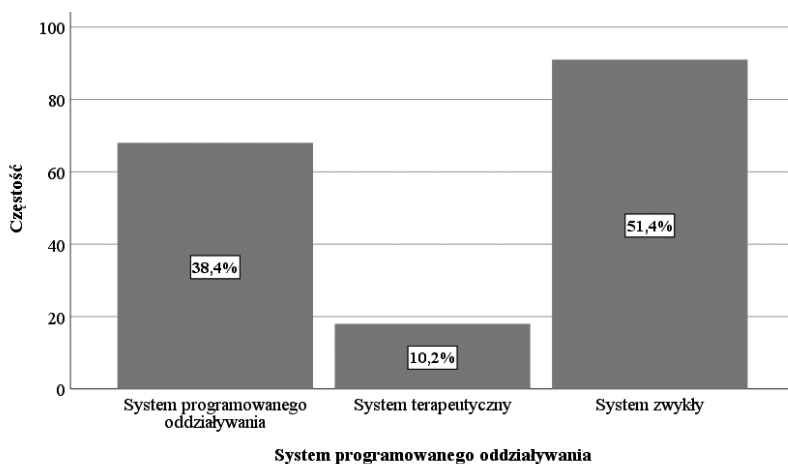
Rysunek nr 2 prezentuje statystyki częstości dotyczące rodzaju zakładu, w jakim osadzeni byli badani w trakcie przeprowadzania badań. Największa grupa – 192 respondentów (68,3% ważnych odpowiedzi) – odbywała karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym półotwartym.

Rysunek 2. Rodzaj zakładu karnego, gdzie byli osadzeni respondenci – rozkład procentowy.

Rysunek nr 3 przedstawia statystyki częstości dotyczące systemów programowanego oddziaływania, jakim poddawani byli ankietowani. Największa grupa – 91 respondentów (51,4% ważnych odpowiedzi) – odbywała karę pozbawienia wolności w systemie zwykłym (por. rysunek nr 3).

Rysunek 3. System programowanego oddziaływania wobec respondentów – rozkład procentowy.

Prezentacja wyników badań własnych

Tabela nr 2 zawiera statystyki częstości dla wskazań poszczególnych wartości, które badani uznali za najważniejsze i najmniej ważne oraz medianę odpowiedzi (na skali od 1 do 13, gdzie 1 oznaczało najmniej ważną wartość, a 13 wartość najważniejszą).

Tabela 2. Statystyki opisowe zmiennych odnoszących się do hierarchii wartości badanych

Wartości	N	MD	N_{Min}	N_{Max}	<i>Mdn</i>	D
Troska o dobro rodziny	274	48	2	209	13	13
Szacunek do tradycji	247	75	7	5	7	8
Zdobywanie dużej ilości pieniędzy	238	84	13	5	5	3
Uczciwa praca	257	65	7	3	9	12
Miłość bliźniego	254	68	1	8	9	12
Poczucie humoru	244	78	2	0	6	5
Pomaganie innym ludziom	251	71	1	3	9	11
Poszanowanie prawdy	245	77	4	2	8	10
Uznanie racji ważnych dla mnie osób	240	82	3	3	7	9
Wolna wola	251	71	8	11	7	4
Bez troska i wygodne życie	239	83	22	6	3	2
Czyste sumienie	245	77	4	10	8	9
Inny cel/wartość	102	220	44	9	3	1

Źródło: badania własne 2022.

N – liczba ważnych odpowiedzi, MD – liczba braków danych; N_{Min} – wartość najmniej ważna – liczba wskazań, N_{Max} – wartość najważniejsza – liczba wskazań, Mdn – mediana wskazań, D – dominanta wskazań.

Najczęściej wskazywaną wartością jako „najważniejszą” była Troska o dobro rodziny (209 wskazań), zaś Poczucie humoru nie zostało wskazane przez żadną z osób. Z kolei najczęściej wskazywaną wartością jako „najmniej ważną” była Bez troska i wygodne życie ($n = 22$). Była to również wartość o najniższej medianie (z konkretnych

wartości) w hierarchii wartości ($Mdn = 3$) – oznacza to, że połowa respondentów przypisała jej w hierarchii ocenę od 1 do 3.

Inny cel/wartość został wskazany przez 102 osoby, w tym 44 jako „najmniej ważna” i 3 jako „najważniejsza” wartość, przy medianie równej 3.

Tabela nr 3 zawiera statystyki opisowe odnoszące się do stylów tożsamości.

Tabela 3. Statystyki opisowe zmiennych odnoszących się do hierarchii stylów tożsamości badanych

Styl tożsamości	N	Min	Max	M	SD	Mdn	Ske	K
Styl informacyjny	322	4,0	45,0	34,07	6,83	35,00	-0,72	0,90
Styl normatywny	322	7,0	45,0	29,08	5,96	29,00	-0,13	0,62
Styl dyfuzyjno-unikowy	322	7,0	45,0	22,17	8,02	22,00	0,31	-0,46
Styl zaangażowany	322	2,0	45,0	34,32	7,04	34,00	-0,44	0,25

Źródło: badanie własne 2022.

N – liczebność, Min – minimum, Max – maksimum, M – średnia, SD – odchylenie standardowe, Mdn – mediana, Ske – skośność, K – kurtoza.

Wszystkie zmienne miały rozkład zbliżony do normalnego, na co wskazują niskie współczynniki skośności (Ske) i kurtozy (K) przy licznej próbie badanych ($N = 322$). Najwyższy przeciętny wskaźnik uzyskano dla Stylu zaangażowanego ($M = 34,32$; $SD = 7,04$) a najniższy dla Stylu dyfuzyjno-unikowego ($M = 22,17$; $SD = 8,02$).

Tabela nr 4 zawiera statystyki częstości odnoszące się do preferowanych stylów tożsamości.

Tabela 4. Rozkład liczbowy i procentowy badanych według preferowanego stylu tożsamości

System oddziaływania	Liczba badanych	Procent
Styl informacyjny	96	29,8
Styl normatywny	32	9,9
Styl dyfuzyjno-unikowy	23	7,1
Zaangażowanie	129	40,1
Bez dominującego stylu	42	13,0
Ogółem	322	100,0

Źródło: badania własne 2022.

Najliczniej reprezentowana była kategoria Zaangażowanie – 129 respondentów (40,1%), zaś najrzadziej występował Styl dyfuzyjno-unikowy – 23 ankietowanych (7,1%). 42 osoby nie miały jednego dominującego stylu (13%).

Weryfikacja hipotez badawczych

Poniższa analiza miała na celu sprawdzenie, czy istnieje związek poszczególnych stylów tożsamości z poszczególnymi wartościami. Z racji, iż style tożsamości były zmiennymi na skali ilościowej, a zmienna odpowiadająca za wartości znajdowała się na skali porządkowej, do sprawdzenia związku między wymiarami posłużyła nieparametryczna korelacja *rho*-Spearmana. Najpierw zbadano związki Stylu informacyjnego z poszczególnymi wartościami.

Tabela 5. Korelacje Stylu informacyjnego z wartościami

Wartości	Styl informacyjny		
	<i>rho</i>	<i>p</i>	<i>N</i>
Troska o dobro rodziny	,139*	,022	274
Szacunek do tradycji	-,138*	,030	247
Zdobywanie dużej ilości pieniędzy	-,194**	,003	238
Uczciwa praca	,064	,303	257
Miłość bliźniego	,087	,166	254
Poczucie humoru	-,137*	,032	244
Pomaganie innym ludziom	,162*	,010	251
Poszanowanie prawdy	,097	,128	245
Uznanie racji ważnych dla mnie osób	,035	,590	240
Wolna wola	,024	,705	251
Bez troskie i wygodne życie	-,205**	,001	239
Czyste sumienie	,079	,216	245
Inny cel	-,085	,397	102

Źródło: badania własne 2022.

* Korelacja istotna na poziomie 0.05 (dwustronnie).

** Korelacja istotna na poziomie 0.01 (dwustronnie).

Analiza wykazała istotny, dodatni i słaby związek Stylu informacyjnego z Troską o dobro rodziny, $r_s(272) = 0,139$; $p = 0,022$. Oznacza to, że z rosnącym nasileniem Stylu informacyjnego rosła waga przykładana do Troski o dobro rodziny. Analiza wykazała również istotny, dodatni i słaby związek Stylu informacyjnego z Pomaganiem innym ludziom, $r_s(249) = 0,162$; $p = 0,010$. Oznacza to, że z rosnącym nasileniem Stylu informacyjnego rosła waga przykładana do Pomagania innym ludziom.

Wykazano również istotny, ujemny i słaby związek Stylu informacyjnego z Szacunkiem do tradycji, $r_s(245) = -0,138$; $p = 0,030$. Oznacza to, że z rosnącym nasileniem Stylu informacyjnego malała waga przykładana do Szacunku do tradycji.

Istotny, ujemny i słaby był związek Stylu informacyjnego ze Zdobywaniem dużej ilości pieniędzy, $r_s(236) = -0,194$; $p = 0,003$. Oznacza to, że wraz z rosnącym nasileniem Stylu informacyjnego malała waga przykładana do Zdobywania dużej ilości pieniędzy.

Istotny, ujemny i słaby był również związek Stylu informacyjnego z Poczuciem humoru, $r_s(242) = -0,137$; $p = 0,032$. Oznacza to, że z rosnącym nasileniem Stylu informacyjnego malała waga przykładana do Poczucia humoru.

Istotny, ujemny i słaby był związek Stylu informacyjnego z Beztroskim i wygodnym życiem, $r_s(237) = -0,205$; $p = 0,001$. Oznacza to, że wraz z rosnącym nasileniem Stylu informacyjnego malała waga przykładana do Beztroskiego i wygodnego życia.

Związki Stylu informacyjnego z pozostałymi wartościami były nieistotne statystycznie ($p > 0,05$).

Następnie zbadano związki Stylu normatywnego z poszczególnymi wartościami. W tym celu również przeprowadzono serię korelacji *rho*-Spearmana. Współczynniki korelacji wraz z poziomami istotności umieszczono w tabeli nr 6.

Tabela 6. Korelacje stylu normatywnego z wartościami

Wartości	Styl normatywny		
	<i>rho</i>	<i>p</i>	<i>N</i>
Troska o dobro rodziny	,090	,138	274
Szacunek do tradycji	,098	,125	247
Zdobywanie dużej ilości pieniędzy	,002	,978	238

Wartości	Styl normatywny		
	<i>rho</i>	<i>p</i>	<i>N</i>
Uczciwa praca	,211**	,001	257
Miłość bliźniego	,013	,841	254
Poczucie humoru	-,049	,445	244
Pomaganie innym ludziom	-,044	,490	251
Poszanowanie prawdy	-,026	,682	245
Uznanie racji ważnych dla mnie osób	-,005	,934	240
Wolna wola	-,229**	,000	251
Bez troskie i wygodne życie	,046	,481	239
Czyste sumienie	,065	,312	245
Inny cel	,075	,456	102

Źródło: badania własne 2022.

* Korelacja istotna na poziomie 0.05 (dwustronnie).

** Korelacja istotna na poziomie 0.01 (dwustronnie).

Analiza wykazała istotny, dodatni i słaby związek Stylu normatywnego z Uczciwą pracą, $r_s(255) = 0,211$; $p = 0,001$. Oznacza to, że wraz z rosnącym nasileniem Stylu normatywnego rosła waga przykładana do Uczciwej pracy.

Istotny, ujemny i słaby był za to związek Stylu normatywnego z Wolną wolą, $r_s(249) = 0,211$; $p < 0,001$. Oznacza to, że wraz z rosnącym nasileniem Stylu normatywnego malała waga przykładana do Wolnej woli.

Pozostałe związki Stylu normatywnego z poszczególnymi wartościami okazały się nieistotne statystycznie ($p > 0,05$).

Następnie zbadano związki Stylu dyfuzyjno-unikowego z poszczególnymi wartościami. W tym celu również przeprowadzono serię korelacji *rho*-Spearmana. Współczynniki korelacji wraz z poziomami istotności umieszczono w tabeli nr 7.

Tabela 7. Korelacje stylu dyfuzyjno-unikowego z wartościami

Wartości	Styl dyfuzyjno-unikowy		
	<i>rho</i>	<i>p</i>	<i>N</i>
Troska o dobro rodziny	-,157**	,009	274
Szacunek do tradycji	,048	,456	247
Zdobywanie dużej ilości pieniędzy	,263**	,000	238

Wartości	Styl dyfuzyjno-unikowy		
	<i>rho</i>	<i>p</i>	<i>N</i>
Uczciwa praca	,053	,398	257
Miłość bliźniego	-,060	,341	254
Poczucie humoru	,188**	,003	244
Pomaganie innym ludziom	-,219**	,000	251
Poszanowanie prawdy	-,032	,622	245
Uznanie racji ważnych dla mnie osób	-,064	,324	240
Wolna wola	-,100	,112	251
Beztroskie i wygodne życie	,342**	,000	239
Czyste sumienie	-,097	,130	245
Inny cel	,154	,123	102

Źródło: badania własne 2022.

* Korelacja istotna na poziomie 0.05 (dwustronnie).

** Korelacja istotna na poziomie 0.01 (dwustronnie).

Istotny, dodatni i słaby był za to związek Stylu dyfuzyjno-unikowego ze Zdobywaniem dużej ilości pieniędzy, $r_s(236) = 0,263; p < 0,001$. Oznacza to, że wraz z rosnącym nasileniem Stylu dyfuzyjno-unikowego rosła waga przykładana do Zdobywania dużej ilości pieniędzy.

Istotny, dodatni i słaby był również związek Stylu dyfuzyjno-unikowego z Poczuciem Humor, $r_s(242) = 0,188; p = 0,003$. Oznacza to, że z rosnącym nasileniem Stylu dyfuzyjno-unikowego rosła waga przykładana do Poczucia humoru.

Istotny, dodatni i umiarkowany był za to związek Stylu dyfuzyjno-unikowego z Beztroskim i wygodnym życiem, $r_s(237) = 0,342; p < 0,001$. Oznacza to, że wraz z rosnącym nasileniem Stylu dyfuzyjno-unikowego rosła waga przykładana do Beztroskiego i wygodnego życia.

Analiza wykazała istotny, ujemny i słaby związek Stylu dyfuzyjno-unikowego z Troską o dobro rodziny, $r_s(272) = -0,157; p = 0,009$. Oznacza to, że wraz z rosnącym nasileniem Stylu dyfuzyjno-unikowego malała waga przykładana do Troski o dobro rodziny.

Analiza wykazała również istotny, ujemny i słaby związek Stylu dyfuzyjno-unikowego z Pomaganiem innym ludziom, $r_s(249) = -0,219; p < 0,001$. Oznacza to, że wraz z rosnącym nasileniem Stylu dyfuzyjno-unikowego malała waga przykładana do Pomagania innym ludziom.

Pozostałe związki Stylu dyfuzyjno-unikowego z poszczególnymi wartościami okazały się nieistotne statystycznie ($p > 0,05$).

Następnie zbadano związki zaangażowania z poszczególnymi wartościami. W tym celu również przeprowadzono serię korelacji *rho*-Spearmana.

Tabela 8. Korelacje zaangażowania z wartościami

Wartości	Zaangażowanie		
	<i>rho</i>	<i>p</i>	<i>N</i>
Troska o dobro rodziny	,159**	,009	274
Szacunek do tradycji	-,053	,406	247
Zdobywanie dużej ilości pieniędzy	-,195**	,003	238
Uczciwa praca	-,017	,792	257
Miłość bliźniego	,075	,233	254
Poczucie humoru	-,204**	,001	244
Pomaganie innym ludziom	,249**	,000	251
Poszanowanie prawdy	,042	,516	245
Uznanie racji ważnych dla mnie osób	,065	,316	240
Wolna wola	,000	1,000	251
Bez troskie i wygodne życie	-,245**	,000	239
Czyste sumienie	,064	,315	245
Inny cel	-,135	,175	102

Źródło: badania własne 2022.

**Korelacja istotna na poziomie 0.01 (dwustronnie).

Analiza wykazała istotny, dodatni i słaby związek Zaangażowania z Troską o dobro rodziny, $r_s(272) = 0,159$; $p = 0,009$. Oznacza to, że wraz z rosnącym nasileniem Zaangażowania rosła waga przykładana do Troski o dobro rodziny.

Istotny, dodatni i słaby okazał się za to związek Zaangażowania z Pomaganie innym ludziom, $r_s(249) = 0,249$; $p < 0,001$. Oznacza to, że wraz z rosnącym nasileniem Zaangażowania rosła waga przykładana do Pomagania innym ludziom.

Wykazano również istotny, ujemny i słaby związek Zaangażowania ze Zdobywaniem dużej ilości pieniędzy, $r_s(236) = -0,195$; $p = 0,003$. Oznacza to, że wraz z rosnącym nasileniem Zaangażowania malała waga przykładana do Zdobywania dużej ilości pieniędzy.

Istotny, ujemny i słaby był również związek Zaangażowania z Poczuciem humoru, $r_s(242) = -0,204$; $p = 0,001$. Oznacza to, że wraz z rosnącym

nasileniem Zaangażowania malała waga przykładana do Poczucia humoru.

Odnotowano również istotny, ujemny i słaby związek Zaangażowania z Beztroskim i wygodnym życiem, $r_s(237) = -0,245; p < 0,001$. Oznacza to, że wraz z rosnącym nasileniem Zaangażowania malała waga przykładana do Beztroskiego i wygodnego życia.

Pozostałe związki Zaangażowania z wartościami okazały się nieistotne statystycznie ($p > 0,05$).

Podsumowanie

Celem badania było poznanie związków stylów tożsamości, zaangażowania a preferencją wartości wśród osadzonych w jednostkach penitencjarnych w warszawskim okręgu Służby Więziennej. Przeprowadzone analizy wykazały, że wśród osadzonych najliczniej reprezentowane było zaangażowanie, zaś najrzadziej występował styl dyfuzyjno-unikowy. Odnotowano również występowanie stylu informacyjnego i normatywnego. W stosunku do 42 badanych nie wykazano dominującego stylu tożsamości. Wyniki badania wykazały również, że osadzeni preferowali takie wartości jak: troska o dobro rodziny, pomaganie innym ludziom, uczciwa praca. Natomiast najmniej preferowane wartości osadzonych to: szacunek do tradycji, beztroskie i wygodne życie, zdobywanie dużej ilości pieniędzy.

Problem główny badania zawierał się w pytaniu: czy istnieje związek między stylami tożsamości, kategorią zaangażowanie a preferencją wartości osadzonych? Hipoteza 1. zakładała, że będzie istniał związek między stylem informacyjnym a preferencją wartości osadzonych. Analiza wyników badań własnych wykazała występowanie stylu informacyjnego u 1/3 osadzonych (29,8%). Odnotowano istotny, dodatni i słaby związek stylu informacyjnego z troską o dobro rodziny oraz pomaganiem innym ludziom. Wraz z rosnącym nasileniem tego stylu rosła waga przykładana do troski o dobro rodziny i rosła waga przykładana do pomagania innym ludziom. Natomiast wykazano istotny, ujemny i słaby związek z szacunkiem do tradycji, zdobywaniem dużej ilości pieniędzy i z beztroskim i wygodnym życiem. Oznacza to, że wraz z rosnącym nasileniem stylu informacyjnego malała waga przykładana do tych wartości. Związki stylu informacyjnego z pozostałymi wartościami były nieistotne statystycznie

($p > 0,05$). Co ciekawe, prospołeczność osób pozbawionych wolności badał Szymanowski³⁰ i wykazał w nich zróżnicowanie wartości moralnych (indywidualnych) w grupach skazanych po raz pierwszy i recydywistów oraz deklarujących przynależność do podkultury więziennej. Tak więc więźniowie deklarujący się jako wierzący w większym stopniu kierują się tylko jedną wartością – miłością bliźniego – i zamierzają ją przekazywać swoim dzieciom jako ważną wartość. Praktykujący wierzący w większym stopniu niż niepraktykujący kierują się miłością bliźniego i uczciwością w swoim życiu. Natomiast więźniowie pierwszy raz karani w większej mierze realizują wartości moralne, przy czym skazani recydywiści w mniejszym stopniu kierują się wartością miłości bliźniego. Więźniowie neutralni podkulturowo w większym stopniu zamierzają przekazywać swoim dzieciom jako ważną wartość – wierność. Natomiast skazani deklarujący przynależność do podkultury przestępczej prezentują negatywny stosunek wobec norm ogólnospołecznych.

W badaniach własnych nie potwierdzono związku stylu informacyjnego z miłością bliźniego, uczciwą pracą, wolną wolą, czystym sumieniem, uznaniem racji ważnych dla osadzonego osób (autorytetów). Biorąc pod uwagę uzyskane wyniki dotyczące hipotezy, należy uznać, że ta częściowo się potwierdziła.

Odnosząc się do badań Berzonsky'ego³¹, można wskazać na powtarzające się związki między informacyjnym stylem tożsamości a innymi charakterystykami psychologicznymi. Są to pozytywne korelacje z autonomią „ja”, z poszukiwaniem alternatywnych strategii poznawania siebie, otwarciem na nowe informacje i wartości. Osoby takie są skłonne do modyfikacji aspektów ich tożsamości pod wpływem informacji zwrotnej, niezgodnej z ich wiedzą o sobie.

Hipoteza 2. zakładała, że występuje związek stylu normatywnego a preferencją wartości. Z badań wynika, że istnieje istotny, dodatni i słaby związek z uczciwą pracą, co oznacza, że wraz z rosnącym nasileniem stylu normatywnego rosła waga przykładana do uczciwej pracy. Co ciekawe, z badań prowadzonych przez Pierzchałę³² nad możliwościami i wartością resocjalizowania przez pracę skazanych wynika, że praca jest pozytywnie

³⁰ A. Szymanowski, *Wartości moralne osób pozbawionych wolności*, „Folia Socjologica” 2014, nr 48, s. 168- 178.

³¹ M.D. Berzonsky, *A Social-Cognitive Perspective on Identity Construction*, [w:] S.J. Schwartz, K. Lucykx, V.L. Vignoles (eds), *Handbook of identity theory and research*, New York- London: Springer., 2011, s. 55-76.

³² K. Pierzchała, *Praca jako element resocjalizujący w kontekście badań własnych*, [w:] B. Mydłowska, *Aksjologiczne aspekty pracy w procesie resocjalizacji*, Impuls, Warszawa, 2021, s. 229-252.

spostrzegana przez osadzonych w budowaniu własnej tożsamości („bycia kimś”), lecz ta większość jest znacznie niższa niż w innych badaniach. Wynik siły poparcia na poziomie SpAW – 0,66 R dowodzi, że praca skazanego jest prawdziwym dobrodziejstwem budującym w osadzonym poczucie własnej tożsamości.

Istotny, ujemny i słaby był za to związek stylu normatywnego z wolną wolą, co oznacza, że wraz z rosnącym nasileniem malała waga przykładana do wolnej woli. Związki stylu normatywnego z pozostałymi wartościami okazały się nieistotne statystycznie ($p > 0,05$). Tak więc wyniki pokazały, że hipoteza druga częściowo się potwierdziła. Dodać należy, iż badania Senejko, Łoś³³ wykazały, że u osób ze stylem normatywnym dynamika zmian w obszarze tożsamości może *de facto* w ogóle nie wystąpić. Podejmowanie zobowiązania może się odbywać na zasadzie przejmowania gotowych wzorów oraz – jak się przypuszcza – może wynikać z identyfikacji i przekonań z wartościami rodzinnymi lub kolektywnymi, które są silnie zinternalizowane i stanowią raczej trwałe budulec tożsamości.

Hipoteza 3. zakładała, że istnieje związek stylu dyfuzyjno-unikowego a preferencją wartości osadzonych. Otrzymany wynik dowodzi, że występuje istotny, dodatni i umiarkowany związek tego stylu z beztroskim i wygodnym życiem, co oznacza, że wraz z rosnącym nasileniem się tego stylu rosła waga przykładana do beztroskiego i wygodnego życia. Odnotowano także istotny, ujemny i słaby związek z troską o dobro rodziny i pomaganiem innym ludziom, co oznacza, że wraz z rosnącym nasileniem tego stylu malała waga przykładana do troski o dobro rodziny i pomagania innym ludziom. Ponadto wykazano istotny, dodatni i słaby związek tego stylu ze zdobywaniem dużej ilości pieniędzy. Oznacza to, że wraz z rosnącym nasileniem stylu dyfuzyjno-unikowego rosła waga przykładana do zdobywania dużej ilości pieniędzy. Pozostałe związki tego stylu z poszczególnymi wartościami okazały się nieistotne statystycznie ($p > 0,05$). Tak więc hipoteza 3 częściowo się potwierdziła.

Dodać należy, że badania Topolewskiej, Ciecuch³⁴ wykazały rozpad stylu dyfuzyjno-unikowego na dwa różne style. Okazało się, że oba te style funkcjonują w odmienny sposób w przestrzeni psychicznej człowieka, co zostało wykazane na przykładzie związków z cechami osobowości i preferencjami wartości. W przypadku cech osobowości na szczególną

³³ A. Senejko, Z. Łoś, *Właściwości polskiej adaptacji...*, op. cit., s. 102.

³⁴ E. Topolewska., J. Ciecuch., *Jeden czy dwa style dyfuzyjno- unikowe...*, op. cit., s. 5-23.

uwagę zasługuje związek pomiędzy stylami a neurotycznością. Jednak po uwzględnieniu dwuwymiarowej struktury stylu dyfuzyjno-unikowego okazuje się, że styl unikowy wiąże się dodatnio z neurotycznością, zaś drugi – dyfuzyjno-beztroski wiąże się z nią ujemnie. Oba style w podobny sposób wiążą się z niektórymi wartościami. Szczególnie różnicującą oba style jest preferencja dbałości o prestiż (wysoka w stylu dyfuzyjno-unikowym i niska w stylu unikowym). Tu dwie istotne zależności znoszą się wzajemnie. Dwuczynnikowa struktura stylu dyfuzyjno-unikowego została wykazana na razie w badaniach nad polską wersją kwestionariuszy ISI-3 i ISI-4. Autorzy przypuszczają, że wewnętrzne zróżnicowanie stylu dyfuzyjno-unikowego jest charakterystyczne tylko dla kultury polskiej, ale być może stanowi uniwersalną właściwość modelu stylów tożsamości. Ta niejasność wymaga dalszych kierunków badań.

Hipoteza 4. zakładała, że istnieje związek zaangażowania a preferencją wartości osadzonych. Wykazano istotny, dodatni i słaby związek zaangażowania z troską o dobro rodziny, pomaganiem innym ludziom, co oznacza, że wraz z rosnącym nasileniem tej kategorii rosła waga przykładana do troski o dobro rodziny i rosła waga przykładana do pomagania innym ludziom. Istotny, ujemny i słaby związek zaangażowania odnotowano ze zdobywaniem dużej ilości pieniędzy oraz poczuciem humoru. Tak więc wraz z nasileniem stylu zaangażowanego malała waga przykładana do zdobywania dużej ilości pieniędzy i do poczucia humoru. Co ciekawe, odnotowano istotny, dodatni i umiarkowany związek zaangażowania z beztroskim i wygodnym życiem. Wraz z rosnącym nasileniem tej kategorii rosła waga przykładana do beztroskiego i wygodnego życia. Pozostałe związki zaangażowania a wartościami okazały się nieistotne statystycznie ($p > 0,05$). Wyniki te dowodzą, że hipoteza 4. częściowo się potwierdziła. Zauważyć należy, że według Senejko, Łoś³⁵, kategoria zaangażowanie w modelu Berzonsky'ego jest zbyt ogólnikowo scharakteryzowana. Umożliwia to nadinterpretację wyników uzyskanych za pomocą tej skali.

W latach 2015-2016 Nowak³⁶ prowadziła badania nad hierarchią wartości osób wykluczonych społecznie na skutek powrotności do przestępstwa. Badani wśród wartości ostatecznych (celów życiowych) najwyżej usytuowali bezpieczeństwo rodziny, dojrzałą miłość i dostatnie życie,

³⁵ A. Senejko, Z. Łoś, *Właściwości polskiej adaptacji...*, op. cit.

³⁶ B.M. Nowak., *Hierarchia wartości osób wykluczonych społecznie*, „Pedagogika społeczna” 2017, nr 1, s. 139-158.

natomiast najniżej – uznanie społeczne, zbawienie, życie pełne wrażeń. Badaczka uważa, że są to osoby niedążące ani do rozwoju intelektualnego, ani emocjonalnego. W badaniu odnotowano związki między typem recydywy a wartościami ostatecznymi (dojrzała miłość, dostatnie życie, prawdziwa przyjaźń). Recydywiści wielokrotnie niżej sobie cenią dojrzałą miłość, dostatnie życie, prawdziwą przyjaźń niż recydywiści jednokrotni. Dla badanych z trzecim wyrokiem równowaga wewnętrzna i uznanie społeczne są bardziej istotne niż dla pozostałych recydywistów. Z kolei bezpieczeństwo rodziny i prawdziwa przyjaźń są bardziej ważne dla skazanych w zakładzie półotwartym niż zamkniętym. Bezpieczeństwo rodziny jest wyżej cenione przez skazanych mieszkających w środowisku wielkomiejskim niż przez osadzonych z innych środowisk.

Zauważyć należy, że 42 osoby wśród badanych osadzonych nie miały jednego dominującego stylu (13%). Ponadto badanie pokazało, że wśród preferowanych wartości osadzeni nie wybierali takich jak: miłość bliźniego, poszanowanie prawdy, uznanie racji ważnych dla mnie osób (autorytetów), czyste sumienie. Można przypuszczać, że skazani charakteryzują się brakiem świadomości, jaką osobą tak naprawdę są i jaką chcą być po wyjściu na wolność. Być może przeżywają oni kryzys tożsamości, częściowo utracili status tożsamości przestępcy, złodzieja, narkomana i nie wiedzą, kim są obecnie, i odczuwają pustkę, której jeszcze nie wypełnili o nowe aspekty. Pozostają zatem nadal w stanie kryzysu emocjonalnego i tożsamości. Związki pomiędzy nasileniem kryzysu wartościowania a preferencją strategii zaradczych u osób odbywających karę pozbawienia wolności badała Tyrka³⁷ i wykazała, że więźniowie mający trudności w uporządkowaniu systemu wartości w hierarchię, mający poczucie zagubienia wartości, dezintegrację wartościowania, poczucie nierealizowania wartości, wypierają ze świadomości fakt istnienia sytuacji problemowej, łatwo się poddają, angażują w działania zastępcze. Natomiast więźniowie niedoświadczający kryzysu w wartościowaniu stawiają czoła problemom, mierzą się z nimi i podejmują działania zmierzające do ich rozwiązania, w sytuacji trudnej widzą szansę rozwoju. Ponadto osadzeni niemający trudności w sferze wartości nie poddają się, w sposób silny i stanowczy dbają o swoje potrzeby. Badaczka wykazała istnienie związku między wysokim nasileniem kryzysu w wartościowaniu a preferowaniem strategii

³⁷ https://www.kul.pl/files/797postery/nasilenie_kryzysu_wartosciowania_a_preferencje_strategii_zaradczych_u_osob_odbywajacych_kare_pozbawienia_wolnosci_-_renata_tyrka.pdf, [dostęp 21.03.2022].

aspołecznych oraz strategiami negatywnymi religijnie u osób skazanych. Ponadto wykazała, że zachodzi związek między niskim nasileniem kryzysu w wartościowaniu a wykorzystaniem strategii pozytywnych religijnych.

Z kolei z badań Referda³⁸ nad przejawami kryzysu wartościowania u prostytutkiujących się kobiet (przebywających w warunkach wolnościowych) wynika, że kobiety zajmujące się prostytutką w pierwszym roku swojej działalności doświadczają największych trudności związanych z wartościowaniem. W porównaniu z nimi osoby prostitutkyujące się dłużej niż siedem lat istotnie rzadziej doświadczają tego typu trudności. Dodatkowo stwierdzono związki kryzysów wartościowania z poczuciem przystosowania osobistego oraz poczucia własnej skuteczności. Przeprowadzone analizy dowiodły, że przeżywane trudności w sferze ocen moralnych sprzyjają problemom związanym z nieprzystosowaniem osobistym. Doznawanie trudności związanych z wartościowaniem często łączy się z takimi cechami jak: obniżona samoocena, mała wytrwałość w radzeniu sobie z trudnościami. Wątpliwości z wartościami naczelnymi w życiu wiążą się z oceną braku sensu życia. Nierealizowane wartości jako niezgodne z własnym systemem wartości mają związek z doświadczaniem cierpienia, brakiem zaufania do siebie oraz trudnościami w kontrolowaniu własnych pragnień. Kobiety uprawiające nierząd, które przeżywają zaburzenia w procesie wartościowania, jednocześnie w ujemny sposób postrzegają przeszłą, terażniejszą oraz przyszłą samoskuteczność. Natomiast badania nie potwierdziły faktu, iż pochodzenie z rodzin o różnych typach różnicuje osoby pod względem doświadczania kryzysu w wartościowaniu.

Uzyskane wyniki badań własnych częściowo potwierdziły hipotezę główną o tym, że będą istniały związki stylów tożsamości i zaangażowania a preferencją wartości osadzonych. Wprawdzie respondenci wskazywali na takie wartości jak: troska o dobro rodziny, pomaganie innym ludziom, a także szacunek do tradycji, jednak odnosząc się do wyników badań innych badaczy można przypuszczać, że pewna grupa osadzonych w badanych placówkach penitencjarnych przeżywa kryzys wartościowania, a wychodząc z założenia, że wysoka pozycja w hierarchii wskazywanych przez nich wartości jest dobrym prognostykiem wzmacniającym parametry tożsamości, wychowawcy penitencjarni mogą modyfikować indywidualne programy oddziaływania programowanego/terapeutycznego. Ich cel

³⁸ M. Referda, *Przejawy kryzysu wartościowania u prostitutkyujących się kobiet*, [w:] „Studia z psychologii w KUL” t. 18, 2012, s. 157-174.

może być ukierunkowany na pogłębienie myślenia o tych swoich cechach (mocnych stronach), których osadzeni nie zauważyli lub które były dla nich mniej ważne, a powinny nabrać znaczenia poprzez:

- 1) wykorzystanie mediacji i wsparcia kuratora sądowego w uświadomieniu krzywdy wyrządzonej ofiarom przestępstwa, wzbudzanie szacunku i poszanowania godności drugiego człowieka;
- 2) w dalszym ciągu aktywizowanie przez pracę i efektywne wykorzystanie czasu wolnego;
- 3) dostrzeżenie ważności obowiązujących norm prawnych i obyczajowych;
- 4) trafne podejmowanie decyzji w sytuacjach trudnych, asertywność;
- 5) przywoływanie autorytetów i osób znaczących jako wzorów do naśladowania;
- 6) współpracę z kapłanem więziennym.

W praktyce resocjalizacyjnej to dostrzeżenie i prezentowanie na co dzień różnych zasad współżycia społecznego, sposobów postępowania, wzorów czy kryteriów ocen estetycznych i moralnych umożliwia osadzonym nabycie brakujących parametrów tożsamościowych. W efekcie zaś podniesie ich morale i zdolność współżycia społecznego w warunkach wolnościowych. Przedstawiając powyższe sugestie, autorka artykułu zdaje sobie sprawę z ich wycinkowego charakteru. W literaturze przedmiotu brakuje badań nad stylami tożsamości osadzonych, zaangażowaniem i ich związkami zarówno ze zmiennymi socjodemograficznymi, wartościami itd., dlatego dla wypracowania spójnej koncepcji działań resocjalizacyjnych ukierunkowanych na skuteczność poprawczą więzienia, potrzebne są dalsze wieloaspektowe działania wymagające uczestnictwa w debacie nad nią przedstawicieli różnych środowisk.

Bibliografia

- Berzonsky M.D., Ciecuch B., Duriez B., Soenens B., *The how and of identity formation: Associations between identity styles and value orientations*, "Personality and Individual Differences" 2011, 50 (2).
- Berzonsky M.D., *Asocjal – cognitive perspective on identity construction*, [w:] *Handbook of identity theory and research*, Schwartz S.J., Luyckx K., Vignoles V.L. (red.), Springer, New York 2011.
- Berzonsky M.D., *Identity Processing Style and Self – Definition: Effect of Priming Manipulation*, "Polish Psychological" 2005, v. 36, nr 3.
- Berzonsky M.D., *Identity Style and Coping Strategies*, "Journal of Personality" 1992, 60 (4).
- Brzozowski P., *Skala wartości Schelerowskich – SWS*. Podręcznik., Wyd. Pracownia Testów Psychologicznych PTP, Warszawa 1995.
- CBOS *System wartości Polaków w 2019 roku*, CBOSNEW, Newsletter nr 2/2020.
- Czerniawska M., *Inteligencja a system wartości*, Białystok: Trans Humana, 1995.
- Erikson E.H., *Tożsamość a cykl życia*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, 2004.
- Hołyst B., *Bariery resocjalizacji penalnej*, [w:] *Problemy współczesnej penitencjarystyki w Polsce*, t. 1.
- Goffman E., *Piętno. Rozważania o zranionej tożsamości*, Gdańsk, 2005.
- Konopczyński M., Kieszowska A., *Tożsamość kulturowo-cywilizacyjna dewiantów i ich reintegracja społeczna*, Impuls, Kraków 2013.
- Lewowicki T., Ogrodzka-Mazur E., Gajdzica A., *Świat wartości i edukacja międzykulturowa*, UŚ – Filia w Cieszynie, WSP ZNP w Warszawie, 2003.
- Marcia J.E., *Identity in Adolescence*, [w:] Adelson J.J., (red.), "Handbook of adolescent Psychology" 1980, nr 4.
- Niewiadomska I., Chwaszcz J., *Jak zapobiegać karierze przestępczej?* Drukarnia Tekst, Lublin 2010.
- Nowak B.M., *Hierarchia wartości osób wykluczonych społecznie*, „Pedagogika społeczna”, 2017, nr 1 (63).
- Oleś P., Oleś M., *Zagadnienie wartości w psychologii humanistycznej A.H. Masłowa i C.R. Rogersa*, „Roczniki Filozoficzne” 1981, vol. 29, nr 4.
- Porowski M., *Karanie a resocjalizacja. Studia Kryminalistyczne*, „Przegląd Penitencjarny i Kryminologiczny” 1985, nr 16.
- Pierzchała K., *Praca jako element resocjalizujący w kontekście badań własnych*, [w:] Mydłowska B., *Aksjologiczne aspekty pracy w procesie resocjalizacji*, Impuls, Kraków 2021.

- Referda M., *Przejawy kryzysu wartościowania u prostytutkiujących się kobiet*, [w:] *Studia z Psychologii w KUL*, t. 18, 2012.
- Senejko A., *Inwentarz Stylów Tożsamości (ISI) Michaela D. Berzonsky'ego – dane psychometryczne polskiej adaptacji kwestionariusza*, „Psychologia rozwojowa” 2010, 15 (4).
- Senejko A., Łoś Z., *Właściwości polskiej adaptacji Inwentarza Stylów Tożsamości (ISI-5) Michaela Berzonsky'ego i współautorów*, „Psychologia rozwojowa” 2015, 20 (4).
- Senejko A., *Style kształtowania tożsamości u młodzieży a ustosunkowanie wobec zagrożeń*, [w:] Harwas-Napierała B., Liberska H. (red.), *Tożsamość a współczesność*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, 2007.
- Szymanowski A., *Wartości moralne osób pozbawionych wolności*, „Folia Socjologica” 2014, nr 48.
- Topolewska E., Ciecuch J., *Jeden czy dwa style dyfuzyjno-unikowe w modelu Berzonsky'ego? Nierozwiązany problem w nowej wersji Inwentarza Stylów Tożsamości (ISI-4)*, „Studia Psychologica” 2012, nr 12(1).
- Topolewska E., Ciecuch J., *Wewnętrzne zróżnicowanie stylu dyfuzyjno-unikowego w modelu Berzonsky'ego. Wyniki analiz w podejściach skoncentrowanym na zmiennych i skoncentrowanym na osobach*, „Studia psychologiczne” 2015, nr 53(3).
- Waterman A.S., *Identity the identity statuses, and identity status development: a contemporary statement*, „Developmental Review” 1999, nr 19.

Źródła internetowe:

- <http://repozytorium.wsb-nlu.edu.pl/bitstream/handle/11199/10547/Piotr%20Majcher.pdf?sequence=1>
- https://www.kul.pl/files/797postery/nasilenie_kryzysu_wartościowania_a_preferncje_strategii_zaradczych_u_osób_odbywających_karę_pozbawienia_wolności_renata_tyрка.Pdf

